Boshlang‘ich ta’limda nazorat va baholash tizimini takomillashtirishning ilmiy-nazariy asoslari

Sobirova Marjona Shavkat qizi
Toshkent ijtimoiy innovatsiya universiteti
“Pedagogika va psixologiya” o‘qituvchisi
Telefon:+998(97) 556-70-71

Abduraxmanova Mahliyo Xudray qizi
Toshkent ijtimoiy innovatsiya universiteti
“Boshlang‘ich ta’lim” yo‘nalishi talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada innovatsion ta’lim muhiti sharoitida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining bilimini baholash tizimi pedagogik muammo sifatida tahlil qilinadi. Ta’lim sohasida yuz berayotgan tub islohotlar, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining keng joriy etilishi, shaxsga yo‘naltirilgan yondashuvlarning amaliyotga kirib kelishi baholash jarayonini ham tubdan yangilash zaruratini yuzaga keltirmoqda. An’anaviy baholash tizimining faqat natijani aks ettirishga yo‘naltirilganligi, o‘quvchining rivojlanish dinamikasi va ehtiyojlarini hisobga olmasligi sababli, uni innovatsion tamoyillar asosida qayta ko‘rib chiqish dolzarb muammoga aylangan.

Аннотация: В данной статье система оценки знаний учащихся начальных классов в условиях инновационной образовательной среды рассматривается как педагогическая проблема. Глубокие реформы, происходящие в сфере образования, широкое внедрение информационно-коммуникационных технологий, а также практическое применение личностно-ориентированных подходов обуславливают необходимость коренного обновления процесса оценки. Традиционная система оценивания, ориентированная лишь на фиксацию результата и не учитывающая динамику развития и потребности ученика, превращается в актуальную проблему, требующую пересмотра на основе инновационных принципов.

Abstract: This article analyzes the system of assessing primary school students’ knowledge in the context of an innovative educational environment as a pedagogical issue. The profound reforms taking place in the field of education, the widespread introduction of information and communication technologies, and the implementation of learner-centered approaches in practice have created the necessity for a fundamental renewal of the assessment process. Since the traditional assessment system is focused only on reflecting results and does not take into account the dynamics of student development and their needs, its revision based on innovative principles has become an urgent problem.
\

Kalit so‘zlar: innovatsion ta’lim muhiti, boshlang‘ich sinf, baholash tizimi, pedagogik muammo, shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv, formativ baholash, rivojlanish dinamikasi, refleksiya, o‘z-o‘zini baholash, tanqidiy fikrlash.

Ключевые слова: инновационная образовательная среда, начальные классы, система оценивания, педагогическая проблема, личностно-ориентированный подход, формативное оценивание, динамика развития, рефлексия, самооценка, критическое мышление.

Keywords: innovative educational environment, primary school, assessment system, pedagogical problem, learner-centered approach, formative assessment, development dynamics, reflection, self-assessment, critical thinking.

Kirish

Zamonaviy dunyo taraqqiyotining eng muhim belgilaridan biri globallashuv bo‘ldi - bu jamiyat hayotining internatsionallashuv jarayonining eng yangi bosqichidir. Ta’limning dinamik rivojlanishi

ushbu o‘zgarishlar kontekstiga tabiiy ravishda singib bormoqda. Ta’lim inson faoliyatining eng keng qamrovli sohalaridan biriga aylangan. Shu sababli, uning holati va samaradorligi mamlakatning taraqqiyot darajasi, uning dunyodagi o‘rni, raqobatbardoshligi hamda xalqaro nufuzining muhim ko‘rsatkichlariga aylanmoqda. Zamonaviy dunyoda ta’limning yangi roli unga global missiyani yuklaydi - bu jamiyatni demokratlashtirish va gumanizatsiya qilishga ko‘maklashishdir. Biroq, bu missiyani amalga oshirish ma’lum qiyinchiliklar bilan bog‘liq, xususan “demokratlashtirish” va “gumanizm” tushunchalarining talqin etilishi bilan. Ushbu qiyinchiliklarni hal etishda asosiy metodologik muammolardan biri - umumiy va o‘ziga xos, milliy va internatsional xususiyatlar o‘rtasidagi nisbatdir. Muammo shundaki, sof milliy manfaatlardan chiqib, butun insoniyat uchun dolzarb ahamiyat kasb etadigan masalalarni hal qilishda, ko‘pincha, tarixiy-madaniy hamda pedagogik an’analarning milliy va mintaqaviy xususiyatlari katta ta’sir ko‘rsatadi. Shuning uchun ta’limni rivojlantirishning shunday yo‘nalishlarini belgilash zarurki, bu yo‘nalishlar amalga oshirilganda milliy qadriyatlar saqlangan holda ularni umuminsoniy mazmun bilan boyitish, umuminsoniy qadriyatlarga esa milliy ruh baxsh etish imkonini bersin. Bu esa, yakunda, umuminsoniy va milliy qadriyatlar o‘rtasidagi mavjud chegaralarni yumshatishga xizmat qiladi. Bu g‘oya turli mamlakatlarda amalga oshirilayotgan ta’lim islohotlarida o‘z tasdig‘ini topmoqda - hatto eng umumiy tendensiyalar ham ko‘pincha o‘ziga xos milliy shakllarda namoyon bo‘lmoqda. Islohotlarning asl qiymati esa, ularning qanchalik ta’sirchan yoki jozibador formulalanganida emas, balki ularning amalda qanday joriy etilayotgani va qanday ijtimoiy hamda pedagogik samara berayotganida namoyon bo‘ladi. Rivojlangan mamlakatlarda ta’limni modernizatsiyalash deyarli uzluksiz tarzda bir necha o‘n yilliklar davomida amalga oshib kelmoqda va u ta’lim tizimining turli bo‘g‘inlarining tuzilmasi hamda faoliyatiga muayyan o‘zgarishlar kiritmoqda. Hozirgi paytda ta’limni isloh qilish haqiqiy global ko‘lam kasb etgan bo‘lib, unga nafaqat professional pedagogik jamoatchilik, balki davlat hokimiyati, siyosiy partiyalar va jamoat tashkilotlari ham katta e’tibor qaratmoqda. Shu bilan birga, amalga oshirilayotgan islohotlar tobora chuqurlashayotgan muammolarni har doim ham hal qila olmaydi. Buning sababi shundaki, ular ko‘p hollarda katta qiyinchiliklarga duch keladi va iqtisodiyot, siyosat, ilm-fan, madaniyat, ijtimoiy munosabatlar va jamiyat ongidagi dinamik o‘zgarishlarga yetib bora olmaydi. Har yerda ular jamiyat taraqqiyotining joriy bosqichidagi obyektiv talablariga nomuvofiqligi bilan ajralib turadi. Shu sababli, vaqti-vaqti bilan tub islohotlar zarurati yuzaga keladi — bunday islohotlar avvalgi bosqichlarning natijalarini umumlashtirib, vaqt talablari bilan mos ravishda keyingi ijobiy evolyutsiya uchun zamin yaratadi.

O‘zbekistonda ta’limni isloh qilish atamalarda “modernizatsiya”, “barqaror rivojlanish”, “dinamik evolyutsiya” va hokazo shakllarda ifodalanadi. Ma’lumki, ta’lim darajasi yuqori bo‘lgan mamlakatlarda jamiyatning ko‘plab hayotiy xususiyatlari sifat jihatidan ancha yuqori bo‘ladi - jinoyatchilik darajasi past, innovatsion faollik esa yuqori va hokazo. Hayot darajasining pastligi shuni anglatadiki, voyaga yetgan aholi ko‘proq omon qolish masalalari bilan band bo‘ladi, bolalar tarbiyasi esa ikkinchi darajaga tushib qoladi. O‘z navbatida, kattalar bilan to‘laqonli muloqotdan mahrum bo‘lgan bolalar, katta yoshdagilar bilan yaqin aloqada shakllanadigan ijobiy ijtimoiy tajribani egallash imkoniyatidan mahrum bo‘ladilar. Bu omillar avlodlar o‘rtasidagi ziddiyatlarni yanada kuchaytiradi va rivojlanayotgan shaxs uchun maqsadga yo‘naltirilgan, yuqori malakali pedagogik yordam ko‘rsatish zaruratini dolzarb qiladi. Jamiyat tomonidan talab qilinayotgan ta’limning yangi tarkibiy qismlari ta’lim muhitining o‘z sifat holatiga ham bir ma’noda ijobiy, boshqa jihatdan esa salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda. Bir tomondan, jamiyatning demokratlashuvi shaxsga e’tibor qaratilishiga, o‘qituvchilar va boshqaruv kadrlarining funksiyalarining kengayishiga, ularning subyektivligini namoyon qilish imkoniyatiga olib keldi. Natijada ta’lim jarayonida “subyekt-subyekt” munosabatlar ustunlik qila boshladi, o‘quvchilar va pedagoglar uchun o‘zini ro‘yobga chiqarish imkoniyatlari yuzaga keldi, ta’lim ehtiyojlarini qondirishda turli yondashuvlar paydo bo‘ldi.

Ta’lim jarayonida nazorat qilish va baholashning asosiy maqsadi – ta’lim sifati holatini tahlil qilish orqali uni boshqarish va rivojlantirishga xizmat qilishdir. Bunda o‘quvchining individualligi, rivojlanish dinamikasi, bilimlarni o‘zlashtirish darajasi e’tiborga olinadi.

baholash faoliyatini takomillashtirish zaruriyati quyidagi omillar bilan bog‘liq:

- ta’limga zamonaviy yondashuvlarning kirib kelishi (shaxsga yo‘naltirilgan, faoliyatga asoslangan, kompetensiyaviy yondashuvlar);
- raqamli texnologiyalarni keng joriy etish;
- pedagogik monitoring va ta’lim sifatining xalqaro reytinglariga qo‘yilayotgan talablar.

Pedagogik baholash tizimini takomillashtirish deganda faqatgina o‘quvchilar bilimini aniqlash emas, balki o‘quvchilarning o‘zlashtirishidagi o‘zgarishlar, ularning rivojlanish sur’atlari, mustaqil fikrlash darajalari, ijodiy yondashuvlari, muammoni yechishdagi malakalari tahlil qilinadi.

Baholash faoliyatining zamonaviy shakllari quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

- Diagnostik baholash;
- Formativ (jarayon davomida) baholash;
- summativ (yakuniy) baholash;
- reytingli baholash;
- portfolio asosidagi baholash.

Zamonaviy jamiyat rivojlanish bosqichlarida inson salohiyati eng muhim raqobatbardosh ustunlik hisoblanadi. Ta’lim sifati esa bu salohiyatni shakllantiruvchi hal qiluvchi omildir. Bunday sharoitda ta’lim jarayonida erishilgan yutuqlarni nazorat qilish va baholash masalalari dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Ta’lim sohasida olib borilayotgan islohotlar natijasida nafaqat uning mazmuni va shakllari, balki ta’lim sifati va yutuqlarini baholashga bo‘lgan yondashuvlar ham o‘zgarib bormoqda. Bugungi kunda ta’lim tizimida natijadorlikka yo‘naltirilgan, shaxsga yo‘naltirilgan, kompetensiyaviy yondashuvlar asosida nazorat va baholash tizimlari shakllanmoqda.

Baholash – bu ta’lim oluvchining ta’limiy faoliyatdagi yutuqlarini aniqlash, ularni tahlil qilish va zarur bo‘lsa, tuzatishlar kiritish imkonini beruvchi muhim pedagogik jarayondir.

Bo‘lajak pedagoglarni baholash quyidagi funksiyalarni bajaradi:

- axborotli – talaba qanday bilim darajasiga ega ekanligini aniqlaydi;
- motivatsion – talabani o‘qishga undaydi;
- diagnostik – qiyinchiliklar va muammolarni aniqlaydi;
- tashkiliy – ta’lim jarayonini tuzish va qayta tuzishda yordam beradi;
- rivojlantiruvchi – talabaning fikrlash, mustaqil ishlash va o‘zini baholash ko‘nikmalarini shakllantiradi.

Pedagogik amaliyotda quyidagi asosiy yondashuvlar qo‘llaniladi:

- shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv – har bir talabaning individualligini inobatga olish;
- faoliyatga yo‘naltirilgan yondashuv – bilim emas, balki amaliy ko‘nikmalarning shakllanishiga urg‘u berish;
- kompetensiyaviy yondashuv – tayyor bilimlar emas, balki ular asosida muammoni hal qila olish qobiliyatini baholash.

Baholash tizimi quyidagi komponentlardan iborat:

- maqsadli komponent – baholashdan ko‘zlangan maqsadlar;
- mazmuniy komponent – baholanayotgan bilim, ko‘nikma, kompetensiyalar;
- amaliy komponent – baholash usullari va vositalari;
- natijaviy komponent – olingan natijalarni tahlil qilish va talqin etish.

Ijtimoiy-iqtisodiy o‘zgarishlar, jamiyatning har tomonlama demokratiklashuvi va insonparvarlashuvi sharoitida zamonaviy maktabning asosiy maqsadi — shaxsning intellektual, axloqiy, estetik va jismoniy rivojlanishini ta’minlashdir. Bu, o‘z navbatida, pedagogik jarayonni har tomonlama sifat jihatidan qayta ko‘rib chiqishni, pedagogik faoliyat samaradorligini baholash mezonlarini tanlashni va shu asosda umumiy ta’lim tizimi sifatini oshirishni talab qiladi.

Foydalangan adabiyotlar ro‘yxati

1. Abdullaeva, M. (2020). Boshlang‘ich ta’limda zamonaviy baholash tizimlari. Toshkent: TDPU Nashriyoti.
2. Djurayeva L.R. “Bo‘lajak o‘qituvchilarda raqamli kompetensiyani rivojlantirishda tanqidiy fikrlashning o‘ziga xos xususiyatlari”., “Raqamli ta’limning zamonaviy tendensiyalari va ularni ta’lim-tarbiya jarayoniga tadbiq qilish yo‘llari. 2023. Toshkent. 85-89.
3. Jalilov K. “Baholash nazariyasi asoslari”. 2020. Toshkent. Akademnashr.
4. Shernazarov I.E. “Umumiy o‘rta ta’lim maktab o‘quvchilarni xalqaro baholash tizimiga tayyorlashdagi vazifalar va ularning yechimlari”. “Uzluksiz ta’lim” ilmiy-uslubiy jurnal 2021. № 5 son. Toshkent. -B.13-21.